

האם מותר לטחון פירות נגועים לשייקים?

הרב יצחק זביר

שימוש רב נעשה בפירות קפואים לשם יצירת שייק. חלק ניכר מן הפירות הללו מוחזק כנגוע בחרקים: תותי שדה, תותי עץ, פטל, דומדמניות, אוכמניות, קייל ועוד. יש מן המוצרים הללו שנמכרים עם חותמת כשרות, וסמוך אליה מצוין הכיתוב 'לטחינה בלבד'. חותמת זו מעידה שהמוצר איננו נקי מחרקים, אך לדעת מערכת הכשרות מותר להשתמש בו לאחר טחינה.

היתר השימוש במינים אלו אחר טחינה מתבסס על ההנחה שבמהלכה החרקים נטחנים, ושלאחר הטחינה הם 'בטלים' במאכל והוא כבר איננו אסור.

בהנחה זו ישנן שתי בעיות:

1. ביטול איסור לכתחילה – חכמים אסרו 'לבטל איסור לכתחילה'. איסור זה קיים בטחינת המינים הנגועים בכוונה לטחון את החרקים ולבטלם. יתרה מכך, גם לאחר מעשה השולחן ערוך¹ פסק: "אם נתכוין לכך [לרסק את החרקים], אסור למרסק, אם הוא שלו, וכן למי שנתרסק בשבילו".

המבקשים להתיר את השימוש בפירות הנגועים באמצעות טחינה, מתבססים על שיטה המובאת בפוסקים ולפיה האיסור אינו אלא כאשר הסיבה שבשלה טוחנים את המוצר היא כדי להתירו לאכילה, אך כאשר ממילא מתכננים להכין שייק, ובדרך אגב מרוויחים את טחינתם של החרקים, אין בכך איסור².

1. שו"ע יו"ד קא, ו.

2. שו"ת הריב"ש סי' שמט, הרא"ש בשאלה המופיעה בשו"ת הרשב"א ח"א תסג, טור או"ח תנג, לבוש או"ח תנג, ג, ותסז, ח, מאמר מרדכי שם אות ב, שו"ע הרב או"ח תנג, ח, משנ"ב תנג, יז, שו"ת חינוך בית יהודה סימן נז, ערך השלחן יו"ד פד, ח, שו"ת שבות יעקב ח"ג, קד, כסף נבחר כלל יב אות ח, פנים מאירות ח"ג לה, שו"ת לב שלמה סימן יב (מהר"ש הלוי) בשם מהר"ש מולכו ומהר"ם ברזילי, בית זוד (סלוניקי) יו"ד כז-כח, ובשו"ת דבר שמואל (אבוהב) סי' רפו התיר מעיקר הדין, אך לכתחילה הורה שלא להסתמך על ההיתר, וכעין זה בקובץ תשובות לגר"ש אלישיב, ח"א עד, התיר למערכות כשרות לסמוך על סברה זו בעסקים, משום שמניעת ההיתר תגרום לחששות אחרים.

סיבה נוספת להתיר קיימת במינים שבהם אין אפשרות לבדוק ולנקות אותם מחרקים (כגון: תותי עץ). יש הסוברים שבמקרה זה הדבר איננו נחשב כביטול איסור 'לכתחילה' אלא כ'דיעבד'. ראו:

גישה זו נתונה במחלוקת בין הפוסקים. יש ששללו אותה לגמרי³, ויש שהתירו את השימוש בה רק במינים שבהם ישנו ספק אם הם בכלל נגועים בחרקים, ספק שאינו קיים בפירות שבהם אנו דנים כעת⁴. למעשה, מאחר שרבים חולקים על ההיתר, נראה שלמהדרין לא ראוי לסמוך עליו.

2. ההיתר מתבסס על ההנחה שהחרקים נטחנים במהלך העיבוד, אך בבדיקות שערכנו לאחר טחינה סטנדרטית במכשיר נינג'יה המשמש בבתים רבים להכנת שייק, התגלה שרוב החרקים אומנם נטחנים במהלך התהליך, אך ברוב המקרים (7 מתוך 10 שנבדקו) נותרו כמה חרקים שמחמת קוטנם שרדו את הטחינה ונותרו שלמים⁵.

עובדה זו מציבה ענן כבד על ההיתר שעליו מסתמכים בטחינת פירות אלו, מפני שלשיטת פוסקים רבים על מנת להתיר את התערובת יש לדעת בוודאות שהחרק נטחן⁶. גם

רמ"ע מפאנו סימן כז, כנה"ג יו"ד צט הגה"ט יב, שו"ת פרי הארץ ח"ב, יג. מהרש"ק שו"ת טוב טעם ודעת תליתאי, סי' קנח, בשו"ת חקרי לב יו"ד סי' נג (אלא ששם התיר רק אם קנה את המוצר ומניעת שימוש תגרום להפסד, אך לא התיר מראש רכישת מוצר נגוע לשם כך, שזהו 'לכתחילה'. ייתכן שאם כל המוצרים מסוג זה נגועים, גם הוא יתיר).

3. שו"ת הר"ן נז-נט, דרכי משה או"ח תנג, ג, וכן דייק בשער המלך מאכלות אסורות טו, כה מדברי התוספות פסחים ל. ד"ה לשהינהו, והר"ן פסחים ח. ד"ה ופרכינו, וכן הבין בלחם משנה מאכלות אסורות ג, טז את דעת הראב"ד שם, ש"ך יו"ד צב ס"ק כ, פרמ"ג שפ"ד יו"ד פד, לג, חוות דעת שם ס"ק ה, שו"ת חקרי לב ח"ב נג, שו"ת דברי יוסף (רוזנברג) סי' תרצ, שו"ת שרידי אש ח"ב, כב, שו"ת מלמד להועיל ח"ב כב, ובשו"ת מהר"ם לובלין סי' כז התיר רק בהפסד מרובה.

לשיטה זו יש לייחס את דעת רוב הפוסקים המובאים בהערה הבאה שהתירו את הביטול כדרכו רק כאשר מדובר בספק איסור.

כמו כן, ייתכן לייחס לשיטה זו את דעת השו"ע או"ח תנג, ג שהשתמש בלשון דיעבד כלפי היתר השימוש בקמח מחיטים שהיו מעורבות בהן חיטים מוחמצות (וראה בנחלת צבי תנג, ג שהסתפק בדעת השו"ע).

4. על פי תרומת הדשן סימן קעא, כך משמע מלשון תורת חטאת עח, א, ש"ך יו"ד קטו ס"ק כ (וכן נראה מדבריו בסימן פד ס"ק לט, אך ראה בשו"ת רע"א להלן שכתב שאין מהם ראייה), ט"ז יו"ד פד, יט (כך נראה מהא דהתנה את ההיתר באפשרות בריחת התולעים, אך ק"ק מדבריו ביו"ד קלז, ד משמע שגם בוודאי איסור מותר), פרי תואר שם כו, פרמ"ג שפ"ד יו"ד צט, ז, אהל יוסף מולכו סי' יח, מחזיק ברכה יו"ד פד, ח, שו"ת רע"א מהדו"ק עז, שו"ת רמ"ץ יו"ד לא, שו"ת האלף לך שלמה יו"ד קפו, שו"ת יהודה יעלה אבן העזר רעט, שו"ת מהרש"ם ח"א קעד, שו"ת פרי הארץ ח"ב יג, שו"ת דבר משה (אמריליו) יו"ד ח, שו"ת משיב דבר ח"ב, כו, בן איש חי, ש"ב נשא טז, שו"ת מנחת יצחק ח"ג, עב.

5. ממצאים אלו נמצאו דווקא במינים שבהם מצויים חרקים זעירים, כגון אקריות וכנימות, שאין נטחנות. במינים שבהם מצויים חרקים גדולים יותר, כגון תאנים, הטחינה הספיקה.

6. שער המלך מקוואות י, ו, שו"ת טוב טעם ודעת מהדו"ג א קנז-קנח, חכמת אדם שער איסור והיתר כלל לח סעיף ה, ישועות יעקב יו"ד פד, ס"ק ה, בית מאיר יו"ד פד, שו"ת בית שלמה יו"ד א, קנד, ערך השלחן יו"ד פד, ד, רב פעלים ח"ד יו"ד, ח.

לשיטת הפוסקים שמסתפקים בכך שעל פי רוב החרקים ייטחנו⁷, לא ברור אם די בעובדה שרוב החרקים נטחנים, או שמא נדרש שברוב השייקים לא יישארו חרקים שלמים, מה שכאמור איננו מתקיים בטחינה רגילה.

לאור האמור נראה שאף שלמקל יש על מה לסמוך⁸, ההיתר איננו פשוט כלל, וראוי לכל ירא שמיים להימנע מכך.

מצרפת טבלת הבדיקות שנערכו על שייקים שנטחנו במכשיר נינג'ה ביתי:

המין הנטחן	כמות	כמות חרקים בפירות שהוכנסו לטחינה	חרקים שלמים לאחר טחינה
פטל	1 כוס בינונית	30 אקריות שקופות	אקרית 1 שקופה
פטל	1 כוס בינונית	למעלה מ-100 אקריות שקופות, 5 אקריות אדומות קטנות, כנימת עלה 1, 4 כנימות עש הטבק, 3 כנימות מגן.	לא נמצא חרק שלם
תות שדה	1 כוס בינונית	20 אקריות שקופות	אקרית 1 שקופה
תות שדה	25 יחידות	8 אקריות אדומות, עכביש 1.	אקרית 1 אדומה
תות שדה	1 כוס בינונית	35 אקריות שקופות, 3 כנימות עש הטבק.	5 אקריות שקופות, כנימת עש הטבק 1.

7. פרי תאר, יו"ד פד, כא, שו"ת פני יהושע חלק ב סימן כג, פרמ"ג שפ"ד יו"ד לב, צמח צדק יו"ד סי' רעט, שו"ת קול אליהו ח"ב יו"ד, ב, שו"ת זרע דוד יו"ד סי' יג, שו"ת מהרש"ג יו"ד ח"ב, כח, ושם ח"ה קלה אות ה, שו"ת להורות נתן ח"ב סג. ויש שהתירו בהפסד מרובה על פי דעת המתירים ספק דרבנן באיתחוק איסורא: שו"ת באר משה, כליל תפארת ח"ב, נט.

8. שני ספיקות יש כאן:

א. האם הספק נמדד לפי מספר התערובות שבהן נמצאו חרקים שלמים לאחר הטחינה (ובמקרה זה ביותר מ-50% מהן, 7/10, נמצאו חרקים), או שמא יש למדוד בכל חרק בפני עצמו את הסיכויים שיישאר שלם לאחר הטחינה (מתוך 435 אקריות שנכנסו לטחינה, רק 72 נותרו שלמות)?

ב. האם על מנת להתיר דרוש 'ספק שקול' ממש, או שמא לשם כך מספיק ספק סביר, וגם ספק בשיעור של 36%, שבו קשה לנו לומר בוודאות אם החרקים ייטחנו או לא?

חרקים שלמים לאחר טחינה	כמות חרקים בפירות שהוכנסו לטחינה	כמות	המין הנטחן
65 אקריות שקופות	למעלה מ-180 אקריות שקופות	1 כוס גדולה	תות שדה
2 אקריות שקופות, 2 רימות.	25 אקריות שקופות, 4 רימות, 2 חדקניות.	1 כוס גדולה	אוכמניות כחולות
אקרית 1, 3 כנימות עש.	2 תריפסים, 6 אקריות, אקרית אדומה 1, 3 כנימות עש.	1 כוס גדולה	פירות יער
לא נמצא חרק שלם	תריפס 1, 13 אקריות שקופות, 6 אקריות, 3 אקריות אדומות, עכביש 1, 4 כנימות עש.	1 כוס גדולה	דומדמניות אדומות
לא נמצא חרק שלם	⁹ תריפס 1, 6 אקריות שקופות, 11 אקריות אדומות, עכביש 1, כנימת עש 1, אחר 1.	1 כוס גדולה	דומדמניות אדומות

9. תוצאות אלו הינן של חצי האריזה שלא נטחנה, בהנחה שהנגיעות דומה פחות או יותר.